

KARAPAPAK-TEREKEME TÜRKLERİ VE ÂŞIK ŞENLİK'İN ŞİİRLERİNDE DESTANÎ MOTİFLER

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Âşık Şenlik'in mensubu bulunduğu **Karapapak-Terekeme Türkleri**(*Qarapapaqlar, Tərəkəmələr*), büyük Türk kütesinin çağlar boyunca dinamik ve seciyeli bir kolunu teşkil etmişlerdir. Kaynaklarda bu Türk boyunun tarihi geçmişiyile ilgili bilgiler etraflıca kaydedilmemiş, mevcutlar ise yeterince gün ışığına çıkarılıp değerlendirilmemiştir. Türkiye'de, Doğu, İç Anadolu, Orta Karadeniz ve Akdeniz Bölgesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti, Dağıstan ve Güney Azerbaycan'da yaşayan Türklüğün bu cevval boyu yakın dönem ön Asya tarihinde mühim roller oynamıştır. Karapapak-Terekeme Türklerinin bu adla vatan tutup yerleştiği belirtilen ilk alan, bugün hudutlarımız dışındaki Azerbaycan'ın *Kazah, Tovuz* ve *Ağsdafa* bölgeleri ile, Gürcistan'nın eski bir Türk yurdu olan *Borçalı* ve Ermenistan'a verilmiş olan *Ağbaba* bölgesidir. Siyasî hadiseler ve savaşlar sebebiyle 1828 yılındaki Türkmençay antlaşması sonucu Rusların bölgede hakimiyet tesisleriyle söz konusu Karapapak-Terekemeler önce Ahıska'ya daha sonra buranın da kaybedilmesiyle Çıldır ilçesi ve köylerine göçerek yerleşmişlerdir. İkinci büyük bir göç ise 1921 yılında gerçekleşmiş ve Borçalı, *Ağbaba, Karısalı* ve *Kazah* bölgesindeki Karapapak-Terekeme Türkleri Kars'ın merkeziyle ilçelerine bağlı köylere iskân edilmişlerdir.

Karapapak-Terekeme Türklerinin yaşadığı Kazah, Borçalı ve Akababa bölgesi tarihte ilk defa Hazar Türklerinin hakimiyet kurduğu alanlar olarak görülmektedir. X ve XII. yüzyılda Melikşah döneminde Selçuklu hakimiyetine giren bu bölgede gerçekleştirilen kuvvetli miktarda Oğuz iskânıyla buradaki halk tamamıyla Türkleşmiştir. Bugünkü Karapapak-Terekeme Türklerinin birinci ve en kuvvetli tabakasını bu Oğuz Türkleri teşkil etmektedir. XII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlayan Kıpçak akınlarıyla bölgeye bir miktar Kıpçak Türklerinin de geldiği muhakkaktır(Bala, 1967:330;Kırzioğlu, 1972:1;Gökbel, 2000:158). Ancak bu unsurların Oğuz grupları arasında eridiği anlaşılmaktadır. Söz konusu hususlar, İbni

Havkal, İstahrî gibi Arab müellifleriyle, Harezmsahlı Celaleddin tarihini yazan Nesevî tarafından da teyit edilmektedir(Ercilasun, 1983:42).

Karapapak-Terekeme Türklerinin etnik kökeni hakkında Zeki Velidî Togan, Ahmet Caferoğlu, Mirza Bala, Fahrettin Kırzioğlu ve Ahmet Bican Ercilasun gibi bilim adamları görüş ileri sürmüşlerdir. Karapapakların menşei konusunda Togan, “Arap, Rus ve Moğol kaynaklarında “Kara Börklü/Çorniye Klobuki” ve “Siyah külehan” adlarıyla geçen bu Türk boyunun bugün bir kısmı Türkistan’da Amu-Derya deltasında Karakalpak adıyla yaşadıklarını ve oradan intişar eden bir Kıpçak kabilesi” olduğu görüşündedir(Togan, 1933:102). Ahmet Caferoğlu bu iddiayı “şüphe”yle karşılamakta ve “ciddî bir araştırmaya muhtaç” olduğu kanaatini taşımaktadır(Caferoğlu, 1942:14). İslam Ansiklopedisine “Kara Papak” Maddesini yazan Mirza Bala da “Karapapaklarla, Karakalpakların akrabalığı”ndan söz etmiş ve “bu Türk uruğunun Karabörklülerle birlikte değerlendirilebileceğini ve Kıpçaklardan geldiğini” belirtmiştir(Bala, 1967:330). Mirza Bala’nın Karapapak-Terekeme Türklerinin etnik kökeni konusundaki görüşü daha sonra bu konuda çalışan bir kısım araştırmacılar tarafından olduğu gibi benimsenmiştir. Hatta bazı araştırmacılar fiziki antropolojik özellikler, dil ve kültür farklılıkları bir yana bırakarak günümüzde Özbekistan’da kendi adlarını taşıyan yurtlarında yaşayan ve bir Kıpçak boyu olan Karakalpaklar ile Karapapak-Terekemeleri aynı boy olarak göstermişlerdir(Türkoğlu, 2002:470). Bu husus, ne Türk kavimlerinin göç tarihleriyle ilgili kaynaklarda yer almakta ne de bugünkü gerçeklerle örtüşmektedir. Ayrıca sosyal değişme, coğrafyanın tesiri ve diğer Türk boylarıyla etkileşme gibi hususlar da Karakalpaklarla Karapapak-Terekemelerin bu yakınlığını açıklamaya yetmemektedir. Karakalpakların çekik gözlü ve çıkık elmacık kemikli olmalarına mukabil Karapapak-Terekemeler fiziki antropolojik bakımdan “europid”dir ve onları diğer Oğuz/Türkmen gruplardan ayırmak mümkün değildir. Bu özellikler coğrafyanın etkisine bağlansa bile Türkistan’daki Karakalpakların yazı dili ile Azerbaycan, Türkiye ve İran’da yaşayan Karapapak-Terekemelerin ağız özellikleri arasında pek paralellik bulunmamaktadır. Bir Kıpçak Türkçesi özelliği olarak Karakalpak Türkçesinde “c-” ile başlayan sözler, Karapapak-Terekemelerde “y-” iledir(Karakalpak Türkçesi: *col*; Karapapak-Terekeme Ağız: *yol*). Ahmet Caferoğlu’nun diğer ağızlardan ayıran önemli bir özellik olarak gösterdiği Karapapak-Terekeme ağızlarındaki “-b->-v-, -p>-f”ses değişmesini Ahmet

Bican Ercilasun Kıpçak Türkçesi etkisi olarak değerlendirmektedir(Caferoğlu, 1995:15; Ercilasun, 1983:42). Ancak Karakalpak Türkçesiyle Kazak, Kırgız gibi diğer Kıpçak Türklerinde şimdiki zaman fiil çekimleri “*cat-*” yardımcı fiili ile teşkil edildiği halde Karapapak-Terekeme ağzında diğer Oğuz/Türkmen gruplarında olduğu gibi “*yori-*” fillinin kalıplaşmış şekli olan “*-e-, -o-*” ile kurulması dikkat çekicidir(*bil-e-rem; öl-ö-rem*). Oysa yüzlerce yıldan bu yana Anadolu’da yoğun bir Oğuz/Türkmen topluluğu arasında yaşamasına rağmen Muğla Ağzında “*geli-batır<kile catur*” şeklindeki *cat-/yat-* şimdiki zaman ekinin korunması gibi bir Kıpçakça özelliği(Ercilasun, 1983:261) Karapapak-Terekeme ağzında görülmemektedir. Bu da onların kökenlerinin Kıpçaklardan ziyade Oğuzlarla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Karapapak-Terekeme Türklerinin etnik teşekkülünde öne sürülen tezlerin aksine Kıpçakçalardan nazaran Oğuzların baskın olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Karapapak Terekeme Ağzında iç seste “*c*”nin “*j*”ye dönüşmesi “*-c->j-*”, “*p*”nin “*f*”ye dönüşmesi diğer ağızlarda görülmeyen karakteristik özellikler olarak kaydedilmiştir.

Fahrettin Kırzıoğlu, Karapapak-Terekemelerin “Kun/Hun, Sabir ve Kazar/Hazar gibi Oğuz olmayan Türk boylarından geldiği” görüşündedir. Ona göre “Yukarı Kür boylarındaki Karapapak adlı çoğu Sünni-Hanefi, azı ‘Mürüt(Mürîd/yarı şaman¹-Müslüman) ve Şi’î mezhebinde olan Türkler, başlıca Borçalı ve Kazak adlı iki kola ayrılırlar. Kıpçak-Khazar uruğu”ndandırlar(Kırzıoğlu, 1972:1). Kırzıoğlu, Karapapak-Terekeme Türklerinin “1064’te Alparslan’ın huzurunda toptan İslam dinine girmeleri, yaylakçı ve kışlakçı yaşayışları Türkistan’daki Karakalpak-Kazak ağzıyla konuşmaları” sebebiyle “bu göçebe veya yarı göçebe Türk boyunun Oğuz veya

¹ Tarih boyunca değişik dini kültür çevrelerinde bulunan Türk boylarının Kamlık Dinine ait *ocak iyeleri* ve *albastı* gibi bazı inanç ve uygulamalarının bakiyeleri günümüzde büyük çoğunluğu Müslüman olan topluluklar arasında dahi devam etmektedir. Ancak fevkalade mütedeyyin olan Karapapak-Terekeme Türklerinin bu tür patikleri ile “şah bezeme” gibi ağaç kültüne ait uygulamaları dışında onların şaman olduğunu ifade etmek mübalağalı bir hükümdür. Karapapak-Terekeme Türkleri arasında da diğer Türk zümrelerinde oldu gibi tarikati yönelişler müşahade edilmektedir. Bu konuyla ilgili Karapapak-Terekemelerin önde gelen isimlerinden birisi de *Seyit Mir Hamza Nigarî* olmuştur. XIX. yüzyılın başında Karabağ’da dünyaya gelen Nigarî, İsmail Şiraceddin Şirvanî’nin müridi olarak Amasya’da da bulunmuştur. Nakşibendiliğin Halidiye Koluna mensup olan Seyit Mir Hamza Nigarî’nin müntesipleri onun şiirlerini zikir esnasında teneke çalarak okudukları için halk arasında bunlara “teneke çalan müritler” denmiştir. Kars, Ardahan ve Iğdır illerinde yüz ondört Karapapak-Terekeme köyü içinde Başgedikler bucağının Duraklı köyü ile Susuz kazasının İncesu, Çamçavuş ve Porsuklu köyündeki bir kısım ahalinin(Caferoğlu, 1995:15; Ercilasun, 1983:46) geçmişte zikirlerini bu şekilde ritim tutmak için teneke çalıp şiir okuyarak yaptıkları rivayet edilmektedir. Buradan hareketle söz konusu mevzi pratiğin bütün Karapapak-Terekemelere teşmil edilerek onların “yarı şaman” olduğunu (Kırzıoğlu, 1972:1) ifade etmek doğru değildir(İ.Ö).

Türkmen sayılmayacağı” kanaatindedir(Kırzioğlu, 1972:2). Ayrıca o, bu tezini Karapapak-Terekemelerin, Türkmen gelenek, görenek ve destanlarını bilmediğini öne sürerek ispatlamaya çalışmıştır.

Çıldır’ın Kurtkale bucağındaki Terekeme köyünde oturanlar kendilerini “İmir Terekeme” olarak adlandırmaktadır(Ercilasun, 1983:43). Şüphesiz ki bu *İmir* sözü 24 Oğuz boyundan biri olan Eymür adından gelmektedir. Ayrıca yöreden derlenen sözlü edebiyat materyalleri arasında Dede Korkut Oğuznamelerindeki Kazan Han’ın eşi *Boyu Uzun Burla Hatun*’un adının “*Boyu Uzun Burma Hanım*” şeklinde Kümbetli köyünden Karapapak-Terekeme Âşık İslam Eredener’den kaydedilmesi; ayrıca yine sözlü edebiyat ürünlerinden mani için Bayat boyundan gelen bayatı teriminin kullanılması ve ünlü Âşık Şenlik’in 1873 yılında tasnif ettiği Latif Şah Hikâyesinde Dede Korkut Kitabında yer alan “Ozan dili çevik, At ayağı külünk olur” formelini,

“Aşık dili yürüğ olar
At ayağı külünk olar
Tez vurur tez yätirer
Menziline tez götürer.”

şeklinde geçmesi Oğuzlarla ilgili hatıraların sözlü gelenekte hala yaşamakta olduğunu gösteren açık delillerdir. Ayrıca bir Oğuz dairesi destanı olan Koroğlu kollarının da Karapapak-Terekeme Türklerine mensup âşıklaraca en çok sevilip anlatılan destanlar arasında olması da bu görüşe kuvvet kazandırmaktadır (Xylofly, 1928:2).

Azerbaycan ve Anadolu’ya kütteleler halinde gelen Türkler, XI. yüzyıldan sonra kendileri için Oğuz yerine daha çok Türkmen sözünü işletmişlerdir. Hatta XIII yüzyıldan sonra Osmanlı sahasında yazı ve konuşma dilinde büsbütün Türkmen sözü kullanılır olmuştur. Bir sosyal statü olarak şehirlerde oturanlara *Türk*, kırlık kesimde oturanlar ile göçerevliler ise *Türkmen* veya *Yörüük* olarak adlandırılmışlardır. *Türkmen* sözü, Türk kelimesinden birşeyi abartılı hale dönüştüren “-man/-men” ekiyle türetilmiş bir isimdir. Türk kelimesinin Arapça çokluğu “*etrak*”, Türkmenin ise “*terâkime*”dir. Terekeme sözü, bu “Türkmen” kelimesinin Arapça çokluk ifadesi olan “*Terâkime*”nin halk ağzındaki bozulmuş şeklinden başka bir şey değildir.

Günümüzde Azerbaycan sahasında yaylak kışlak hayatını sürdüren ve daha çok hayvancılıkla uğraşan Türk zümrelerine “Terekeme” adı verilmektedir. Bu husus Azerbaycan Cumhuriyeti’nde mezhep farkı gözetmeden hem Sünni hem de Caferiler arasında geleneksel iktisadiyata ve kültüre bağlı, medeni cihetten yeniklere açık

olamayan kırılık alandaki topluluklar için bir sıfat olarak işletilmektedir. Terekeme teriminin sözlü gelenekte bir bakıma tezyif, hatta alay anlamı taşıdığı, bu boyun mensupları arasında “Biz Terekeme değil, Karapapağız” şeklindeki ifadelerden de anlaşılmaktadır. Yaylak ve yüksek yerler yerine ovalardaki büyük köy ve kasabalarla şehirde yaşayanların kendilerini bu şekilde adlandırdıkları görülmektedir. Ayrıca halen “Azerbaycan’da “Ay ay Terekeme, gelme merkememe” şeklinde söylenen eski bir toy mahnısı ve oyun havasının varlığı da bu sosyal farkı yansıtmaya bakımdan ilginçtir. Terekeme sözünün Oğuzca anlamına karşı söz konusu Türk boyununun mensuplarının yaşadığı Azerbaycan’daki Kazak adının daha çok Kıpçak kabilesini ve Kıpçakça bir söz olduğu fikrini çağrıştırmaktadır.

Bugün, Türkiye bütününde değerlendirildiğinde Karapapak-Terekeme Türklerinin geleneklerini koruyan, çalışkan ve etnik bakımdan saf bir Türk boyu olduğu ortaya çıkmaktadır. Karapapak-Terekeme Türkleri, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde vatan fikrine samimiyetle bağlı olarak hizmet etmiş ve bu uğurda eli silah tutan erkeklerini savaş zamanı cepheye göndermenin yanı sıra bizatihi Hamidiye alayı kurup savaşmış Mihrali Bey gibi kahramanlar yetiştirmiştir.² Mihrali Bey, Rus işgalcilere karşı cephede kahramanca mücadele ederken, edebiyat alanında Şenlik, bu kutsal savaşı şiirleriyle ölümsüzleştirmiştir.

Şenlik, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başında yaşamış olan, Karapapak-Terekeme Türklerinin yetiştirdiği şöhretli âşıklarından biridir(1850-1913).³ Asıl adı Hasan’dır. Şenlik sanatıyla, Azerbaycan ve Anadolu sahasında günümüzde dahi başarılı muakkipleri olan kuvvetli bir âşık kolu tesis etmiştir. Anadolu ve Azerbaycan sahası âşık edebiyatında etkileri uzun yıllardır devam eden Şenlik’in şiirlerini havi mürettep bir cönk veya divan yoktur. Şenlik’in 220 civarında

² Yemen’e savaşa giden ve talihsiz bir şekilde orada vefat eden Mihrali Bey’in cesareti, maceraları ve hayatı etrafında bir kahraman kültü oluşmuştur. Mihrali Bey, Karapapak-Terekemeler arasında, âşıklarca hakkında hikâye tasnif edilen, koçaklama söylenen ve çocuklara adı verilen kahramanlık timsali ulu bir şahıs olarak görülmektedir. Onun destanî mücadeleleri hakkındaki pek çok araştırma içinde iki çalışma dikkati çekmektedir: Kaya, Doğan, “Bir Destan Kahramanı: Mihrali Bey”, *Halk Kültürü Dergisi*, İstanbul 1985, Sayı:1984/4. 82-94; Çakaloğlu, Cengiz, *Yemen’den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul 2011, Kitabevi Yayınları. 278 s.

³ Âşık Şenlik’in doğum ve ölüm tarihleri hususunda araştırmacılar farklı tarihler öne sürmektedir. Şenlik, Ensar Aslan’ı göre, 1850 yılının Mayıs ayında (Rumi 1267 miladî 1850 yılında, doğmuştur(Aslan,1975:8). İslam Erdener ise, 1853 yılında doğduğunu kaydetmektedir (Erdener, 1960:3).

şii sözlü gelenekten derlenerek kaydedilmiştir(Erdener, 1960:20; Aslan, 1975:X; Alptekin-Çoşkun, 2006:91-95). Annesi okuma yazma bilmesine rağmen bir kısım kaynaklar âşığın ümmî olduğu görüşünde ısrar etmektedirler. Fakat Şenlik'in tasavvuftan destanlara kadar halk kültürünün temel dinamiklerini bütün ayrıntılarıyla bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır.

Âşık Şenlik, şiirleri daha çok, oğlu Âşık Kasım ile onun çıraklarından Âşık İslam Erdener ve yöredeki diğer âşıklardan tespit edilmiştir. Söz konusu şiirlerin bazılarının sıhhat derecesi konusunda yer yer şüphelerin olması tabiidir. Kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu anlaşılan oğlu Âşık Kasım ile çırağı Âşık İslam Erdener'in bunları nispeten orijinal şekle yakın biçimde sakladığı düşünülmektedir.

Şenlik, âşık tarzı şiir geleneğinin bütün özelliklerini yöresindeki saz şairlerinden dinleyerek öğrenmiş aynı zamanda bunu belli terkibe götürmüş bir âşıktır. İrticalî şiir söyleme konusunda kıvrak bir zeka ve hafızaya sahip olduğu anlaşılan Şenlik, çağdaşı ve kedisinden önceki âşıkların denediği bütün örnekleri başarıyla ortaya koymuştur. Yedekli koşma konusundaki ustalığı onun oldukça fazla *bayatı* bildiğini, hatta kendisinin de yeni bayatı söylediğini göstermektedir. Diğer âşıkların denediği *mevsim destanı*, *yaş destanı*, *mizahî destanlar*, *dedim dedi*, *kız gelin muhaveresi*, *güzellemeler* ve *şeki/sicilleme* türü gibi şiirleri âşıklarca beğenilip uzun yıllar usta malı olarak saz ve söz meclislerinde söylenmiştir.

Şenlik'in şiirleri içinde en fazla akis uyandıranların arasında koçaklamalı destanların özel bir yeri vardır. Fahrettin Kırzioğlu bunların birkismini daha önce muhtelif dergi ve kitaplarda yayımlamıştı. Âşık Şenlik'in, Doksanüç Harbi diye bilinen 1877-78 Osmanlı Rus savaşı için yazdığı Kars Destanı onun şöhretini yaşadığı dönemde bütün ülkeye ulaştırmıştır. Âşık Şenlik'in bu şiiri ordunun ve yerli halkın müstevli Rus kuvvetlerine karşı direnişinde onun maneviyatını yükseltmiştir.

“Ehl-i İslam olan eşitsin bilsin,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana
İstenirse Uruset ne ki var, gelsin,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana.

Gurşanın gılcı, geyinin donu,
Gavga bulutları sardı her yanı,
Doğdu goç yiğidin şan alma günü,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana.

Asker olan bölüh bölüh bölünür,
Sandığınız mı Gars Galesi alınır,
Boz atlar üstünde gılıç çalınır,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana.

Gavga günü namert sapa yer arar,
Er olan göh'sünü düşmana gerer,
Cem-i ervah biznen meydana girer,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana.

Hele Al'Osman'ın görmemiş zorun,
Din gayreti olan tedarik görün,
At tepin, baş kesin Kazağ'ı gırın,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana.

Şenlik ne durursuz atları minin,
Sıyra gılıç düşman üstüne sürün,
Artacahtır şanı bu Al'Osman'ın,
Can sağ iken yurt vermerih' düşmana. ”

“Hele Al'Osman'ın görmemiş zorun,
Din gayreti olan tedarik görün,
At tepin baş kesin Gazağ'ı gırın,
Can sağiken yurt vermerih' düşmana (Aslan, 1975:142).”

şeklinde Osmanlı devletine sadakatini ifade eden Şenlik, Türk askerinin Rus ordusuna değil, onun üstün savaş teknolojisine mağlup olmasıyla sarsılır. Aslen Kazak-Borçalı muhaciri olan Âşık Şenlik, yeniden eski düşmanın tebası haline gelmiştir. Şenlik yüreğinde bu yenilgiyi ve düşman işgalinin trajik sonuçlarını derin bir sızıyla

hissetmiştir. Âşık İslam Erdener'in naklettiğine göre Şenlik'i işgal yıllarında bir gün Çıldır'a giderken, yolda karşılaştığı bir Rus müfrezesinin Ermeni generali durdurur. Âşık olduğunu öğrenince Kars'ın durumunu vasfetesini söyler: Bunun üzerine Âşık Şenlik:

“Vakıf ol efendim vasfedim halın
Fikri bahri gama dalıfdı Kars'ın,
Felek zindanında zir-i dest etdi
Zevki zulmata dönüptü Kars'ın.

Moskof beni Asfer ol galbi gara
Ehl-i imanı hep düşürdü zara
Min iki yüz dohsan üçünden sonra
Tekmil tarihahı dolufdu Kars'ın.

....

Cumadan cumaya zikir vadesi
Camiler vérirdi tekbir sadası
Daha gelmez oldu mezin nidası
Tedbir'i tagayyir olufdu Kars'ın.

....

Urus da topları indirdi düze
Geçti Gümrü'den indi Tiflis'e
Ali Osman Devleti görünmör göze

Etrafını Moskof aldı Kars'ın. (Erdener, 1960:20; Aslan, 1975:151)”.

şeklinde 12 dörtlükten ibaret bir destanla acı tabloyu anlatır ve yer yer Osmanlı'ya sitemini dile getirir. Ancak bütün bu sıkıntılara rağmen Âşık, aynı şiirde kendisi göremese de Kars'ın bir gün kurtulacağı inancını yitirmez.

“Encamını Mevlam edecek hayır

İşi bir gaziye galıfdı Kars'ın(Aslan, 1975:151)”

mısraları ile bu ümidini dile getirir. İslam Erdener'in naklettiğine göre Âşık Şenlik elinde sazıyla bir köye giderken bir Ermeni müfrezesine rastlar. Ermeni general onu sınamak için “hangi idareyi istediğini” sorar. Şenlik hiç çekinmeden mensubu bulunduğu Karapapak-Terekeme Türkleri gibi Osmanlı idaresinde huzur bulacağını düşünür ve

“Hulusi galbinen bilsen fihrimi
Men Allah’tan Al’Osman isterem
Merhamet sahibi rahmani gani

Nesli mürsel hökmü hanı isterem((Erdener, 1960:20, Aslan, 1975:147)”.

dörtlüğüyle başlayan şiiriyle cevap verir. General, onun cesareti ve dürüstlüğünü beğenir ve serbest bırakır.

Âşık Şenlik’in, savaş, göç, düşman işgali gibi konuları işlediği şiirleri, tıpkı kahramanlık destanlarının (eposların) küçük bir örneği gibidir. Bu tür koçaklamalı destanlarında âşık, muhteva, şekil ve söyleyiş özellikleri bakımından yörenin sözlü edebiyatındaki Köroğlu ile perakende halde ve masal biçiminde bulunan Dede Korkut Destanları’nın parçalarından yararlanmıştır. Köroğlu destanın Reyhan Arap kolunda rastladığımız “gelir” redifli şiirin muhteva şekil özelliklerine benzer bir şiiri Şenlik, 1904-5 yıllarında Azerbaycan’da katliam yapan *Ermeni Canfida* çetesinin komutanı Vağarşah’a söylemiştir.⁴

“Millet komutanı Vağarşah Ağa
Sabreyle başına neler gelér
Yığıfsan başına bir bölüh dığa
Déme ki onlardan bir hüner geler.

Uyma Canfida’ya o kakhdagana
Birgün şehrini vérir talana
Ne Baku’ya benzer ne de Şirvan’a
Hazır ol üstüne yüz min er gelér.

Saña herze véren Canfida puştur

⁴ Kırzioğlu, Edebiyatımızda Kars adlı eserinde "gelir" redifli başka bir şiire yer vermiştir. Söz konusu şiirin Garip Usta adlı biri taeafından Âşık Kulu adlı ustasına nazire olarak söylediğini kaydedilmektedir:

“Seksen bin okuyan, seksen bin yazan
Seksen bin rediftir silahın düzen
Seksen bin dervıştır hanedan bazen
Seksen bin ihtiyat kahraman gelir

Garib der, kim eder bununla cengi
Nici Purisiya yıktı Firengi
Tamam aynalıdır topu tufengi
Urus'un başına o tufan gelir.(Kırzioğlu, 1968:21; Uçak, 1997:212) .

Bu fundun ahırđı vallahi boştur
Müslüman déyilen goçođlu goçtur
Éy bil ki bu meydan saña zor gelir.

Şüregel Sancağı yalnız galıftır
Akbaba bu işe müştah oluftur
Min beş yüz Çıldırlı hazır geliftir
Geçif başı candan serbe gelir.

*Kazak Borçalı da dava düzerler
Teke 'ye Türkmén 'e kađız yazarlar
Onlarda cenkh günü üstén hazırlar
Biri min adama beraber gelir.*

Tel ederem Lezgi tamam gelirler
Büyük küçüh démez kelle alırlar
Bu cihana hemen tufan salırlar
O zaman başına düñya dar gelir.

Bakû'da oturan bir yüce nişan
Destigir éylesin ol gani Süphan
Takzade Zeynel bir Han oğlu Han
Yanında gulları muhtasar gelir.⁵

.....

Yazmışam Şavşat'a hem Acara'ya
Cemal Bey gol goydu bu maceraya
Geldi Ahıska Poskov bir araya
Baş goymuş bu yolda ne ki var gelir.

⁵ Âşık Şenlik, düşmanla savaşmak için Baku'de hamiyetperver bir zengin olarak şöret bulan Zeynel Abidin Tagizade'nin yardımından söz etmesi döneminde Türk kültür coğrafyasını çok iyi tanıdığın göstermektedir.

Al Osman Devleti padişahımız
Evel Allah sonra o penahımız
Çehtirir gılıcı açar rahımız
Çekip Zülfikarı Şir-i Ner gelir.

Vali vilayetden gelir cevabı
Aynalı tüfeğin yohtur hesabı
Oların men olmuşam sebebi
Elli milyon fişek hem gatar gelir.

Sığındım süphana, yardımcım Allah
Dinimiz Muhammed elhamdülillah
Dar günde yerişir ol Veliyullah
Emréder askere çoş verer gelir.(Aslan, 1975:145)”

Köroğlu kolları, Âşık Şenlik’in sanatını icra ettiği Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında sözlü gelenekte en çok anlatılan kahramanlık destanlarından biridir. Dolayısıyla Şenlik, bu destanında Köroğlu’nda olduğu gibi “Al-i Osman’ın yanı sıra Teke Türkmen gibi kavim adlarına da yer vermiştir. Söz konusu “geler” redifli şiire Köroğlu Destanı’nın Türkmenistan rivayetiyle yine Türkmenistan sahasından Bozoğlan destanında da rastlanılmaktadır. Buradan Türk dünyasının sözlü edebiyat geleneğinde menşe birliğinin Şenlik’in yaşadığı dönemde daha kuvvetle anlaşıldığını; hatta birer kültür taşıyıcısı olan âşıkların lehçe farklılıklarına rağmen buluşup karşılaşmalarının mümkün olduğunu göstermektedir. Nitekim Şenlik’in Azerbaycan, Gürcistan ve İran sahasında dolaştığı anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre o, İran seyahati sonunda vefat etmiştir.

“Ol Akdağ’dan Garadağ’dan
Kırk müñ yigit çapan gelsiñ!
Bir birine köñül beren,
Canı cana gatan gelsin,

Çandıbil’de çekdim zarı,
Barabar namısı arı,

O Yemreli'nin serdarı
Sapa ođlı akan gelsin.

Her meylisde ulı adı
Aslın diysem asılzadı
Yıldız babanıñ züryadı
Okun göni atan gelsin

Cerenleri gezer düzde
Bozlaşar düyeler bozda,
Yılıklar yaynaşıp yazda,
On müñ öyli yatan gelsin.

Bu gün başım yesir bolan,
İşim zarı zebun bolan
Arı namısı bar bolan
Telpekleri çatın gelsin!

Keser gılıç dağı davlı,
Yaşıl nayzası yalavlı
İl içinde atlı çavlı
Teke Begi Zaman gelsin!

Yedi veli bilen duşın
Duşman bilen gılıçlaşın,
Otuz yaşa başın goşın,
Salır Gazan Soltan gelsin!

At salıp gezer her yanda
Men bolsam barına bende,
Ol Gökdepeñ'de, ol Balkan'da
Bir neper nägehan gelsin!

*Nezir etdim Çandibilim
On dört yaşda tutdı elim
Göroğlu diyir, zebun halım,
Kırk müñ öylü Türkmen gelsin.”⁶*

Şenlik’in “geler” redifli şiiri, XVIII. yüzyılda Türkmenistan sahasında teşekkül eden *Yusuf Bey Ahmet Bey Bozoğlan Destanı*’nda küçük bir farkla “gelmiştir” redifiyle görülmektedir.

“Damgan’dan Bossan’dan, Şirvan, Halap’dan,
Gör sen indi belli belli gelmiştir,
Kırk müni yasavlı, tarap tarapdan
Kırk müñ daha dekir donlu gelmiştir,

Bağdat’da gün doğup çıksa asman
Tövrizde gurular ahırzaman
Esenhan diyir, beyle gaytsa zaman
Kırk müñ şahlar, bese belli gelmiştir.

Leşger geldi, Gözelşah’ın üstüne
Otuz dört lek munda Ovgan gelipdir;
Çadır tiken, galmaz belent pestiñe,
Hatam Sultan, Yunus Soltan gelipdir!

Goçakları bardır aslan yürekli,
Cıdayı nayzalı, tığı derekli
Uruş meydanında barı gerekli,
Gazap bilen Bürgüt Solatan geliptir.

⁶*Гөроглы, Түркмен Гахрымачылык Эпосы, (1990), (Чапа тайярланлар: Мәмметязов, Б.- Дурдыйева, А.- Халмухаммедов, Щ.-Сейитмырадов, К.) Ацгабат:396-397. 337-338.*

Başıña köp sevda düşer külpetli,
Gahrıman dek her kaysısı haybatlı,
Hemmeleri bir dek Rüstem sıpatlı,
Endicen, Mergelan, Kokan gelipdir.

Ay Han, Gün Han barı ile goşulup,
Nedir Soltan, Aral Hanlar duş bolup,
Hemmesine Ārali Han baş bulup
Aşır Beg dek tıg-ı bürran gelipdir.

İndi saña hergiz bermezler aman
Şehrini üstünü alıpdır duman,
Göroğlu'nu görüp galan bigüman
Sapa oğlu Çakan gelipdir.

Bildim ol goşunniñ sansız merdi bar,
Küllü Yezitlerin cana derdi bar.
Ahmet adlı ağzı ganlı gurdu bar
Gep urmağın, oña dövran gelipdir.

Gazap bilen bariñ goyman tutarlar
Burniñ kesip Gazaklara satarlar,
Cezayır, gümbüre şemhal atarlar
İspihan'da Bozoğlan Han gelipdir!.

Gözlerin çoh görer azadaları
Alarlar golından gülzadalır
Salır ili tamam begzadaları,
Görer bolsañ, Salır Gazan gelipdir.

Yigitleri bardır kündal pıçaklı,
Bend-i Rumi pota, zerrin seçekli,
Leşgeriniñ sanı yokdır bıçaklı,

Teke Beg'i sahipkıran gelipdir.

Meydan üzre tebil ceñi urmağa
Seniñ bilen ters söveşlir gurmağa,
Hazınanıñ barın halka bermäge
Munda, Maru Şahı cahan gelipdir.

Gambar aydar gazap bilen tutarlar
Buthanın barın veyran ederler
Avrat gızların eltip satarlar
Togsan iki beg Türkistan gelipdir (Özkan, 1989:399”.

Türk halk şiirinin söz kalıpları ve motiflerinin ortak olduğu yüzyıllar içerisinde müşterek dil, zihniyet ve kültür ortamında akın, bahşı/bağşı ve âşıkların birbirinden haberli veya bilmeden benzer yaratmalarda bulunduğu görülmektedir. Âşık Şenlik, sadece Karapapak-Terekeme Türkleriyle değil, bütün Türk Dünyasıyla özdeşleşmiş sözlü gelenek şiirinin kudretli bir temsilcisi olarak dönemine tanıklık etmiş ve kalıcı eserler vermiş bir ozandır. Onun eserlerini anlamak, araştırmak ve gelecek kuşaklara ulaştırmak ise bugünkü neslin görevidir.

KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, Ali Berat - Nizameddin Coşkun, (2006), *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı* (Hayatı-Atışmaları ve Hikâyeleri), Ankara: Çıldır Belediyesi Yayınları.
- BALA, Mirza (1967), “Kara-Papak” *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:330-331.
- CAFEROĞLU, Ahmet(1942), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul:1942,
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, (2011) *Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B.(1983), *Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını.

- ,(1983), “Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli”, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 261-262.
- ERDENER, İslam(1960), *Âşık Şenlik Divanı*, Kars: Bugün Matbaası.
- GÖKBEL, Ahmet(2000), *Kıpçak Türkleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ГӨРОГЛЫ, Түркмен Гахрыманчылык Эпосы**, (1990), (Чапа тайярланлар: Мәмметязов, Б.- Дурдыйева, А.- Халмухаммедов, Ш.-Сейитмырадов, К.), Ашгабат: Түркменистан Нешрияты.
- НАСІЛАР, V., (2009). Karapapak Türk Mitolojisinin Yapısı Üzerine Araştırmalar. Bilig,
- Xylofly, Veli, (1928), *Qoroğly*, Bakı 2. çap, Azərbaycanı Öjrənən Cəmiyyəti.
- KAYA, Doğan, (1985). “Bir Destan Kahramanı: Mihrali Bey”. **Halk Kültürü Dergisi**, İstanbul: 1984/4: 82-94.
- KIRZIOĞLU, Dr. M. Fahrettin (1972), *'Dede-Korkut Oğuznameleri' Işığında Karapapaklar (Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış*, Türkocağı Erzurum Şubesi Yayınları
- ,(1968), *Edebiyatımız'da Kars*, İstanbul: Işıl Matbaası.
- ÖZKAN, İsa(1989), *Yusuf Bey-Ahmet Bey “Bozoğlan” Destanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOGAN, Ahmet Zeki Valîdî, (1933), “Azerbaycan Etnoğrafisine Dair II”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, II/15:101-107.
- TÜRKOĞLU, İsmail(2001), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:470.
- UÇAK, Nurcan,(1997), *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi:212.
- VALEHOĞLU, Fəxri, (2005) *Qarapapaqlar və Onların XIX Əsr Hərb Tarixi* Bakı: Sada Neşriyat